

Мр Бранка Арсовић  
Педагошки факултет у Ужицу  
Универзитет у Крагујевцу  
arsovic@sbb.rs

УДК 02:[37.018.43:004(497.11)"2020"  
616.98:578.834(100)"2020"

## ОНЛАЈН ОБРАЗОВАЊЕ И БИБЛИОТЕКЕ ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ COVID-19 – НУЖДА ИЛИ ПРИЛИКА?

**Сажетак:** Пандемија COVID-19 је променила токове и схватања многих друштвених сегмената, а један од јачих удара је поднео традиционални систем образовања и школства. Образовне институције су биле приморане да се у врло кратком периоду прилагоде и пребаце на алтернативне видове рада, који подразумевају учење на даљину. Тако су, силом прилика, бројне образовне институције прешле на е-учење путем разних платформи и система. Велику улогу у обезбеђивању основних и додатних извора образовних материјала су, осим школа, одиграле и библиотеке. Повезивање како народних, тако и академских библиотека, у системе е-учења се показало као битна ставка планирања будућих система за учење на даљину.

**Кључне речи:** е-образовање, е-учење, е-библиотека

### Утицај пандемије COVID-19 на образовање

У просветно-образовној заједници, март 2020. остаће упамћен као месец када су готово све школе, широм света, затвориле своја врата. Већ почетком марта 2020. године, бројне владе су покренуле привремено затварање школа због смртоносне пандемије коронавируса, а до краја месеца прекинуле су традиционалан начин наставе у 186 земаља. Више од 1,2 милијарде ученика остало је ван учионица, што чини више од 90 одсто ученичке популације света.<sup>1</sup> Брзина реакције на мере влада, прописано затварање школа и хитан, обавезан прелазак на учење на даљину, дали су мало времена за планирање и осмишљавање извођења ново наметнутог облика наставе, или разматрање како о потенцијалним ризицима и последицама, тако и о потенцијалним могућностима нових облика учења.

<sup>1</sup> UNESCO, UNESCO Report, „COVID-19 Educational Disruption and Response”, (2020). Retrieved on 10 August 2020 from <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/>

Земље широм света су, током пандемије, увеле различита решења за наставак процеса образовања. Интернет библиотеке, ТВ емисије, електронска упутства, дигитални извори, видео предавања, наменски мрежни канали уведени су у најмање 96 земаља.<sup>2</sup>

Традиционални систем образовања, путем извођења наставе у образовним институцијама, у Републици Србији је суспендован увођењем ванредне ситуације, средином марта текуће године. По препоруци Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, настава је требало да буде организована као учење на даљину, у својим различитим формама, сходно техничким и материјалним могућностима образовних институција. Да би повећало покривеност становништва школским часовима, ресорно Министарство је, у сарадњи са РТС сервисом, покренуло образовни пројекат ТВ школе. Пренос предавања се емитује путем ТВ канала на различите образовне теме широм земље, пратећи при том образовни програм основних и средњих школа.

У овом тешком периоду образовне институције добиле су подршку великих компанија као што су Мајкрософт (Microsoft), Гугл (Google) и Зум (Zoom), а кроз понуду бесплатног коришћења неких својих производа. Мајкрософт је омогућио шест месеци бесплатног коришћења своје премиум верзије Teams-а и укинуо постојећа корисничка ограничења. Гугл је најавио да својим постојећим корисницима нуди функције попут могућности организовања већих видео конференцијских састанака до 250 људи, као и бесплатну могућност снимања корисницима G Suite и G Suite for Education до 1. јула 2020 (ови корисници су већ плаћали лиценце и услуге коришћења поменутих платформи и алата). Зум (платформа за видео конференције) је укинуо временско ограничење за видео позиве у Кини, Јапану, Италији и САД.<sup>3</sup>

И поред добијене велике подршке, образовне институције морале су да пронађу свој начин да наставе образовни процес путем Интернета, онлајн. Као резултат, образовање се драматично

<sup>2</sup> UNESCO, UNESCO Report, „National learning platforms and tools”, (2020). Retrieved on 10 August 2020 from <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/nationalresponses>

<sup>3</sup> Rani Molla, VOX „Microsoft, Google, and Zoom are trying to keep up with demand for their now free work-from-home software”, (2020). Retrieved on 10 August 2020 from <https://www.vox.com/recode/2020/3/11/21173449/microsoft-google-zoom-slack-increaseddemand-free-work-from-home-software>.

променило, са карактеристичним порастом е-учења, при чему се настава изводи на даљину и на дигиталним платформама. Да су многе институције прешле на онлајн наставу говори и нагли скок корисника појединих апликација за онлајн дељење садржаја и за видео комуникацију. Према извештају Информационог система за управљање образовањем, од 24. марта 2020. године, број корисника Мајкрософт тимс (Microsoft teams) 10. марта је био само 750, док је 24. марта достигао 138.698 корисника, што показује значајан раст онлајн активности.<sup>4</sup> Са сваком кризом долазе велики изазови и могућности за трансформацију – претходне образовне кризе показале су да је могуће, кроз одговоре на кризне ситуације, извршити унапређења и промене система на боље. Шта ово значи за будућност образовања и учења? Иако неки верују да ће непланирани и брзи прелазак на е-учење – без претходне обуке (свих учесника, како наставника, тако и ученика), недовољне подршке, слабе и неприлагођене припреме, резултирати лошим корисничким искуством, које неће допринети одрживом расту, други верују да ће се појавити нови хибридни модел образовања, са значајним предностима. Неминовно је да ће интеграција информационе технологије у образовање бити додатно убрзана и да ће онлајн образовање (или неки његов вид) на крају постати саставни део школског образовања. Без обзира на то да ли се тренутном проблему приступа са оптимизмом или не, потребно је објективно сагледати и размотрити како ризике и изазове, тако и могућности за развој, које ситуација намеће образовању и просветним институцијама.

## Ризици и изазови е-учења

Након почетне еуфорије и привременог узбуђења, па чак и успеха због брзог сналажења у новонасталој ситуацији, препознато је да врло мало земаља има потребну дигиталну инфраструктуру, системе, софтвере, методологију, обучен људски кадар и искуство за тако нагли прелазак из учионица на е-учење.<sup>5</sup>

4 OECD „A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020”, (2020). Retrieved on 10 August 2020 from [https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126\\_126988-1631xsohs&title=A-framework-to-guide-an-education-response-to-the-Covid-19-Pandemic-of-2020](https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126988-1631xsohs&title=A-framework-to-guide-an-education-response-to-the-Covid-19-Pandemic-of-2020).

5 UNESCO. UNESCO Report, „National learning platforms and tools”, (2020). Retrieved on 10 August 2020 from <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/nationalresponses>.

Учење на даљину или е-учење и подучавање, разликују се од једноставног одржавања видео конференција и предавања. Интерактивност на мрежи и ангажовање са студентима, оцењивање и вредновање захтевају специфичну методологију, стручност и вештине. Додатно проблематично подручје остаје прилагођавање конвенционалних образовних садржаја захтевима е-учења. Одржавање и управљање целокупним системом путем дигиталних алата подразумева релевантне софтвере, одређене дигиталне платформе и развој капацитета. Посебна пажња мора се обратити на инфраструктуру: немају сви ученици и школе приступ Интернету нити неопходној технологији. Дефинишу се бројни проблеми, ризици и изазови овако нагле примене е-учења, а сви се грубо могу класификовати у:

- *Учење на даљину ојачаће настава и иприсисти учењу за које знамо да не функционишу добро:* Многе институције прелазе на различите видове учења на даљину, било дистрибуцијом физичких пакета материјала за ученике и студенте или коришћењем технологије за онлајн учење. Постоје стварни ризици, јер многи од ових приступа могу подстицати отуђеност и бити дидактички неподобни, када се од ученика тражи да седе и мирно гледају видео записе, читају документа на мрежи или прегледају презентације. Најгори облик учења је пасивно седење и слушање, а ово ће можда бити облик који ће већина ученика добити током затварања школе и преласка на е-учење. Никоме не служи на добро, посебно онима који су највише касне у савладавању градива.
- *Просветни радници ће бити преоптерећени и неће имати подршку да добро раде свој посао:* Наставници су били слабо обавештени о затварању својих школа и преласку на учење путем Интернета. Тако наметнута ситуација би била изазов за свакога. Одједном су били затрпани разним врстама материјала и производа, алата, софтвера и нашли су се у ситуацији да им је потребна помоћ у филтрирању кроз различите ресурсе како би пронашли оне који су квалитетни и пригодни њиховој настави. Истовремено наставници, баш као и сви други, покушавају да се носе са својим индивидуалним животом и новонасталом ситуацијом, док истовремено брину о својим ученицима и

проналазе нове начине како би осигурали да се учење настави. Неретко се од њих очекује познавање алата за рад у онлајн окружењима и креирање дигиталних образовних материјала, са којима нису долазили у додир и раније им нису били потребни. Тако да су у обавези да, осим обезбеђивања нормалног тока наставног процеса, обезбеде и успешно спроведу и своје усавршавање у ванредним и додатно отежаним околностима.

- *Заштити и сигурност деце ће се теже обезбеђивати:* У већини земаља постоје строги прописи и провере ко има приступ деци током њиховог боравка у школи, у клубовима ван школе и спортским секцијама. У школама постоје заштитне мере како би се обезбедило да злонамерници, попут педофила, не могу приступити ученицима. Кад се једном пређе на онлајн учење у кућном окружењу, овакве заштитне мере се не могу испоштовати и спроводити, јер су ван домаћаја школских система и правила. Мора се нарочито обратити пажња приликом дизајна система за е-учења, тако да малициозни појединци не дођу до деце када су ван свог дома. Дакле посебан акценат се мора ставити на заштиту деце на Интернету и заштиту њихових личних података и сигурност самог система за е-учење.
- *Затварање школа повећаће социјалне разлике међу ученицима:* Током последњих деценија постигнут је напредак у броју ученика који имају приступ информационој технологији и приступ интернету, што је омогућило овај прелазак на онлајн учење. Међутим, нема свако дете приступ дигиталним уређајима или интернет конекцији од куће, а потребно је обезбедити да и та деца имају приступ ресурсима за учење. То значи да ресурси за учење морају бити доступни на свим врстама уређаја, што значи да се за децу која немају приступ потребној технологији и даље мора пронаћи начин да се до њих допре.
- *Лоша искуства са образовном информационом технологијом током пандемије отежаваће каснију набавку сличне опреме и лоше ће утицати на прихватање информационо-комуникационе технологије (ИКТ) у образовању:* Неминовно је да ће неки ученици, али и наставници који користе образовну ИКТ током пандемије имати лоша искуства, јер на то нису навикли

или су слабо упућени у модерне ИКТ токове, или само нису оспособљени и обучени за употребу технологије. То ће утицати на резултате и постигнућа како ученика, тако и наставника. Такође, морамо бити спремни и на последице изолованости на ментално здравље свих учесника образованог процеса. Та лоша искуства су заиста важна за даље кораке приликом развијања е-учења, а у смислу шта даје добре резултате, а шта не и шта, сходно томе, треба предузимати, а шта не.

Предочени изазови и ризици се не смеју занемарити, али не смеју бити ни камен спотицања нити окосница за даље развијање компетенција наставника и ученика у е-учењу.

### Предности е-учења и прилике за унапређење образовања

Осим поменутих недостатака, у кризним ситуацијама као што је пандемија која нас је затекла, видљиве су и бројне предности оваквог облика учења и образовања.

- *Комбиновани приступи учењу (Blended learning) ће се испробавати, тестираати и све више користити* – Познато је да су занимљивији и ангажованији стилови учења они који су интерактивнији. Такође, традиционално учење лицем-у-лице често даје боље резултате од чистог е-учења. Искуства показују да мешовито учење може да се ослања на најбоље из оба света и створи боље образовно окружење од традиционалног учења лицем-у-лице. После ситуације да смо у потпуности имали учење на мрежи, сасвим је могуће да се може размотрити о поновном балансирању комбинованог учења између традиционалног и е-учења. Наставници ће почети да уводе иновације и експериментишу са мрежним алатима и можда ће пожелети да наставе са онлајн наставом, као резултат стечених искустава током пандемије.
- *Наставници и школе ће добити више подршковања, уважавања и подршке за своју важну улогу у друштву:* Биће разумљивије да школе нису само зграде у које ученици иду да уче и да су наставници незаменљиви. Постоји нешто посебно у тој личној вези између наставника и њихових ученика. Имати интеракцију лицем у лице са ученицима и бити у могућности да им пружите

подршку у њиховим јединственим вештинама врло је тешко остварити у окружењу за учење на даљину. Такође, многи ученици у школи приступају критичним ресурсима, попут obroka и подршке менталном здрављу, који код куће можда нису толико доступни.

- *Квалитетни материјали за наставу и учење биће боље курирани и у широј употреби:* Просветни радници траже друге наставнике, као и поуздане изворе како би помогли у организовању, повезивању и проналажењу висококвалитетних алата и ресурса за учење на мрежи. Већ су током протеклог периода, креирани и подељени бројни образовни садржаји, материјали, посебне образовне платформе, странице и блогови, чија је основна намена дељење образовних материјала.
- *Сарадња наставника ће расти и помоћи у унапређењу образовног процеса:* Једна од најважнијих ствари коју наставници сада могу да ураде је да се ослањају на оно што други раде: основати онлајн заједницу, поделити терет и олакшати ситуацију. Уместо да се сваки наставник појединачно труди да креира своје материјале различитог формата, расте сарадња у смислу дељења материјала, ресурса, примера добре праксе других итд.
- *Ова криза ће помоћи да се избришу границе:* Пандемија је прилика да се образовни сектор уједини, успостави везе између земаља и континента и истински подели оно што функционише на глобалном нивоу.

## Библиотека као подршка е-учењу током пандемије

Од свог настанка, па кроз читаву историју, библиотеке су подржавале образовање и играле кључну улогу у ширењу писмености. Сам назив „библиотека” изведен је из грчке речи „библос” (грч. Βύβλος), што значи „књига”. Библиотеке, као институције, омогућавају приступ образовном материјалу, збирки књига, електронских извора, периодике, мултимедијалних материјала, рефералних услуга итд. И то не само кроз физички контакт са члановима, већ и путем мрежа, онлајн. Дигиталне библиотеке и издавачи се труде да држе корак са захтевима савременог друштва,

тако да је све више материјала доступних онлајн. Оне нуде све више бесплатног садржаја, водећи рачуна о персонализованим колекцијама, тако да људи могу да наставе да читају и уче без ометања. Заправо, како расте потражња за веродостојним е-изворима, дигиталне библиотеке су постале неизбежан и битан пут ка висококвалитетним е-књигама, часописима и образовним садржајима.

У свом „Манифесту за дигиталне библиотеке”, UNESCO и Међународна федерација библиотечких удружења и институција (IFLA) истичу да је „мисија дигиталне библиотеке да пружи директан приступ информационим ресурсима [...] на структуриран и ауторитативан начин и на тај начин повеже информациону технологију, образовање и културу са савременом библиотечком услугом”.<sup>6</sup>

Статистички подаци водећих светских е-библиотека сведоче о њиховом културном значају. На пример, Europeana, паневропска виртуелна библиотека, својим корисницима (око пола милиона) омогућава приступ од скоро 58 милиона дигиталних садржаја сваке године. Верујемо да се улога е-библиотека шири и изван пружања услуга једноставног приступа садржају.<sup>7</sup> Као што препоручује UNESCO/IFLA-ин манифест, библиотеке такође треба да подигну свест о правима интелектуалне својине, подрже очување културног наслеђа и обезбеде да групе у неповољном положају уживају једнак приступ онлајн материјалима. UNESCO је 2005. године основао мрежну „опсерваторију за борбу против пиратерије”, како би размењивао најбоље примере праксе у вези са заштитом ауторских права и законодавством против пиратерије. Штавише, издао је више алата за сензибилизацију заинтересованих страна о питањима ауторских права. Глобално разматрајући, виртуелне библиотеке су на првом месту у намерама и мерама очувања документарног наслеђа. Библиотеке, као установе, су у јединственом положају да заговарају и директно предузимају дигиталну заштиту.

Криза COVID-19 деловала је као тачка преокрета, акцентујући и стављајући у жижу јавности бројне предности дигиталних библиотека. Заправо, дигиталне библиотеке показале су свој

6 IFLA/UNESCO Manifesto for Digital Libraries, <https://www.ifla.org/publications/iflaunesco-manifesto-for-digital-libraries>

7 Han, Y. and Yates, S. “eLearning integration in the Library: a case study”, (2016). *Library Managemet*, Vol. 37 Nos 8–9, pp. 441–453, doi: 10.1108/LM-04-2016-0025

потенцијал не само да омогуће богатије, разноврсније јавне садржаје, већ и да промовишу сам друштвено-хумани развој. Бројне образовне институције упућивале су ученике и студенте на библиотеке, народне и академске, као извор образовне литературе и материјала. На тај начин су библиотеке постале битан фактор и образовни партнер, у обезбеђивању нормалног тока е-учења током ванредне ситуације. Разматрајући даљи развој ситуације, намеће се мисао и став да ће употреба е-библиотека и даље експоненцијално расти. Овај раст ће бити подстакнут тренутним потребама и глобалним трендовима као што је продор паметних телефона, повећање броја уређаја за читање заснованих на ИКТ-у (информационо комуникационим технологијама) и већ стечене навике тражења информација на мрежи.

Ванредна ситуација током 2020. освестила је ширу јавност да препозна значај дигиталних библиотека у постизању одређених кључних циљева у образовању и циљева одрживог развоја. Посебно треба истаћи могућност библиотека да обезбеде јавни приступ информацијама, да заштите светско културно наслеђе и да обезбеде безбедно, инклузивно и ефикасно образовно окружење за све.

## **Закључак**

Образовање, као саставни део друштва, одавно је препознато као кључни фактор за постизање циљева економске конкурентности, социјалне инклузије и активног грађанства. Користи не само појединцу, већ и друштву у целини, а повраћај у економију и друштво је веома важна инвестиција. Стога, свака друштвена криза оставља трага на образовном систему и захтева брзо прилагођавање новонасталим ситуацијама. Криза корона вируса, која је наступила у критичном тренутку образовног календара, покренула је разговор о будућности образовања у свету, па и у Србији. Таква питања су покретачи за развијање е-учења, које има способност и техничке могућности да се брзо развије, прилагоди ситуацији и одговори на све постављене изазове. Повезивање народних и академских библиотека у системе е-учења показало се као битна ставка планирања будућих система за учење на даљину.

## Литература:

1. Han, Y. and Yates, S. „eLearning integration in the Library: a case study”, (2016). *Library Management*, Vol. 37 Nos 8–9, pp. 441–453, doi: 10.1108/LM-04-2016-0025.
2. IFLA/UNESCO „Manifesto for Digital Libraries”, (2020). Retrived on 20 September 2020 from <https://www.ifla.org/publications/iflaunesco-manifesto-for-digital-libraries>
3. OECD „A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020”, (2020). Retrieved on 10 August 2020 from [https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126\\_126988-t63lxosohs&title=A-framework-to-guide-an-education-response-tothe-Covid-19-Pandemic-of-202](https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126988-t63lxosohs&title=A-framework-to-guide-an-education-response-tothe-Covid-19-Pandemic-of-202)
4. Rani Molla, VOX „Microsoft, Google, and Zoom are trying to keep up with demand for their now free work-from-home software”, (2020). Retrieved on 10 August 2020 from <https://www.vox.com/recode/2020/3/11/21173449/microsoft-google-zoom-slack-increaseddemand-free-work-from-home-software>
5. UNESCO, UNESCO Report, „COVID-19 Educational Disruption and Response”, (2020). Retrieved on 10 August 2020 from <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/>
6. UNESCO, UNESCO Report, „National learning platforms and tools”, (2020). Retrieved on 10 August 2020 from <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/nationalresponses>

**Summary:** The COVID-19 pandemic has changed the processes and perceptions of many social segments. One of the strongest blows has been suffered by the traditional system of education and schooling. Educational institutions were forced to adapt and switch to alternative forms of work, (which include distance learning) in a very short period of time. Thus, by force of circumstances, numerous educational institutions have switched to e-learning over various platforms and systems. Apart from schools, libraries also played an important role in providing basic and additional sources of educational materials. Connecting both public and academic libraries to e-learning systems has proven to be an important item in planning future distance learning systems.

**Keywords:** e-education, e-learning, e-library.